

Tamara Hundorová: *Projevy slova: Diskurzy raného ukrajinského modernismu*. Kyjev: Krytyka, 2009.

Koncepce literárněvědného přístupu Tamary Hundorové, profesorky, kulturoložky a vedoucí oddělení literatury Institutu literatury při akademii věd Ukrajiny, je čtenářům známá i z dřívějších publikací (*Tranzitní kultura, Postčernobylská knihovna*, aj.) Její způsob představování diskurzivních modelů a osobností ukrajinské literatury a kultury konce 19. a počátku 20. století je originální a osobitý. V podstatě jde o dekonstrukci modernistického přístupu, jenž se rozvíjel a formoval v závislosti na posunech v myšlení, způsobů vyjadřování a vnímání umění v průběhu 20. století. Hundorová poskytuje vhled do modernistických směrů prostřednictvím různých diskurzivních modelů, v nichž ukrajinská společnost, kultura i umění vznikaly, rozvíjely se. Publikace *Projevy slova* se věnuje třem takovým modelům a nabízí nový, velmi hluboký a důkladný pohled do kontextů vývoje jednotlivých modernistických směrů a přístupů. Autorku publikace nezajímá výčet jmen, které se staly součástí jakéhosi kánonu, ale souvislosti, spojitosti a přechody mezi „starým“ a „novým“ myšlením. Pozornost se zaměřuje na modernistický esteticismus, na kritiku kultury, na pokus o vytvoření nové gnostické koncepce. Hundorová sleduje modernistický diskurz jako ontologický jev i s jeho utopickými a rétorickými „novinkami“.

Tamaru Hundorovou jsme již na stránkách *Rossica Olomucensia* představovali. Nicméně připomeňme, že se jedná o přední ukrajinskou literárněvědnou badatelku, jejímiž oblastmi vědeckého zájmu jsou vedle literární teorie také genderová studia, postkoloniální kritika a diskurzy modernismu a postmodernismu. Profesorka Hundorová přednáší na univerzitách po celém světě, stala se členkou redakčních rad významných současných vědeckých časopisů, viceprezidentkou Mezinárodní asociace ukrajínistů a především autorkou dlouhé řady monografií a odborných článků, jež se staly zdrojem poznání o ukrajinské literatuře.

První ze tří diskurzů, kterým se Hundrová věnuje, je **kulturologický**. V postmoderní diskusi o modernismu se hlavní otázkou stává estetičnost modernismu. V publikaci prezentuje několik teoretických východisek vztahu postmodernismu a modernismu. Podle některých postmodernismus dekonstruuje modernismus a rozrývá jej. Podle jiných je postmodernismus změněná podoba konkrétních tendencí stojících uprostřed modernismu. Toto tvrzení je opřeno citací z Ihab Hassana *The Dismemberment of Orpheus: Towards a Postmodern Literature* (1982), v němž autor připodobňuje postmodernistického ducha ležícímu viru uprostřed velkého modernistického těla. Další otázky, které v této kapitole vyvstávají, se týkají charakteru ukrajinské modernity, která je spjatá s orientací na kulturní autonomii a silné národovectví. V další rozsáhlé podkapitole nalézáme vysvětlení vztahu ukrajinského modernismu k „europeismu“, jímž je míněn vztah či blízkost k evropským tradicím a uměleckým směrům. V teoreticko-estetickém pojetí se modernizace a europeizace ztotožňují vzhledem k blízkosti obou kulturních prostředí. Modernizace ukrajinské literatury na začátku 20. století spočívá ve snaze napodobovat obecné západní vzory evropských literatur. Jak již tvrdila Solomija Pavlyčko ve své knize *Diskurz modernizmu v ukrajinské literatuře* (1999), „obecný diskurz ukrajinského modernismu zahrnuje diskurz europeismu, neboli „západovectví“, neboť modernismus jako intelektuální systém byl vždy orientován na západ“. Vztah modernismu a europeismu zcela přirozeně přechází v teoretické otázky vztahu modernismu a národovectví, přičemž národovectví je definováno jako celistvá tradice i základní etnopsychologický rys ukrajinské literatury.

V kulturologickém diskurzu se Hundorová dále věnuje rozdílu mezi obecnou národní literaturou a vznikající vysokou literaturou. Vznik druhé zmíněné se velmi silně pojí s antikoloniálními tendencemi, neboť ukrajinská kultura a literatura se v tuto dobu začaly vymezovat proti obecné ruské všudypřítomné literatuře. Zdálo se totiž, že ukrajinská literatura je odsouzena být „zvláštní ukrajinskou individualizovanou verzí ruské kultury“ (N. S. Trubecoj, *K ukrajinskoj prabljeme*, 1927). V dalších neméně zajímavých a dobře kontextuálně a publikačně podepřených kapitolách najdeme témata *Oidipův komplex ukrajinského modernismu* a *Friedrich Nietzsche a ukrajinský modernismus*.

Druhý diskurz v recenzované publikaci zabírá aspekt **estetický**. Hundorová naznačuje, že estetické sebeuvědomování se na počátku 20. století utvářelo jako duchovní a existenciální hledisko obsahující různé a mnohdy protichůdné směry vývoje. Modernismus jako kulturní jev předpokládal formování nové obraznosti a smyslovosti, deklaraci nových estetických pozic v podobě manifestů, almanachů, diskusí. Pozornost je v tomto ohledu

věnována symbolismu, dekadenci a neoromantismu. Všechny tři zmíněné umělecké směry umožňovaly přirozený vývoj modernismu a jejich umělecké tendence modernismus podporovaly. Ostap Luckyj v almanachu s názvem *Za krásou* (1905) upozorňuje, že „svět krásy a harmonie, který vytvořila Olha Kobyljanská (ukrajinská modernistka, symbolistka), je především svět symbolický, ten, který existuje za hranicemi všední reality“. Literární teoretici se však ne vždy shodují v tom, na jakém základě má být „nové umění“ vybudováno, jaké formální přístupy se stávají vhodnými, zda za dekorativností a touhou po formální dokonalosti a virtuozity nezaniká sám člověk, jeho individualita. V tuto chvíli přichází neoromantismus a přináší další estetické varianty, hledá „vyšší kulturu“, „lepšího člověka“, obojí se má stát mostem mezi národem a kulturou, má být tvůrčí syntézou, z níž se narodí nový kulturní svět: moderní kulturní ukrajinství.

Posledním diskurzem je diskurz **umělecký**. Modernismus v ukrajinské literatuře počátku 20. století není v této kapitole vnímán jednoznačně jako pozitivní jev, který obrodí ukrajinskou literaturu, posune ji na vyšší úroveň, „dorovná“ evropským standardům a odkloní od ruských vzorců. Především ve formách a strukturách raného modernismu je možné vysledovat míchaní stylů, prolínání tendencí, hledání cest k nejednoznačnému cíli i jistou experimentálnost. Z toho vyplývá, že se celá situace, determinovaná velkým množstvím individualit, pohledů a přístupů, musí sama postupně vyvinout, dozrát a zafixovat. Proto Hundorová jednu kapitolu pojmenovala jako „samorozvinutí modernistického diskurzu“ a hned druhou „konstruování modernistického diskurzu“. Z toho plynou jasné fáze vývoje literárního diskurzu modernismu. Nejprve docházelo k vnitřnímu vývoji a uspořádání, následně pak k rozvoji celého diskurzu zahrnujícího i externí vlivy.

Předposlední kapitoly jsou věnovány **gnósi**. Modernismus nebyl pouze ontologickým jevem, který pojímá a zprostředkovává existenci moderního subjektu v dynamickém a rozmanitém světě současnosti, ale nárokuje si také stát se novým gnosticem. Rozdíly v chápání a využívání obraznosti slov ilustruje Hundorová na dvou významných ukrajinských modernistech: Ivanu Frankovi a Lesje Ukrajince. Jedná se o solidní analýzu několika jejich děl a postav, přičemž je značně akcentována kulturosofie Franka a individualismus Ukrajinky.

Více než čtyřsetstránková publikace je místo shrnutí uzavřena apologií modernismu, kde autorka stručně zopakuje pouze na několika málo stranách, jaká byla vlastně ukrajinská moderna, jak se odlišuje od evropské, ale také, co z ní čerpá a přizpůsobuje pro svoji kulturu a umění. Z apologie vyplývá, že jednotlivé umělecké směry přicházející ze západu, asimilují v ukra-

jinském prostředí s ohledem na originalitu osobností, mentalitu, historická fakta i politickou situaci.

Hundorová dokazuje své široké znalosti samotné teorie ukrajinské literatury, ale také vztah této literatury k literaturám evropským i vzdálenějším. Předkládá hlubokou analýzu situace v kulturním a literárním životě Ukrajiny na přelomu 19. a 20. století, s přesahem do současnosti, do postmodernismu. Text se opírá o významné polské, ruské, britské, německé, americké a další teoretiky, skrze něž osvětluje vývojové fáze ukrajinské literatury. Množství modernistických směrů a jejich provázání v ukrajinské literatuře dokazuje autorka na základě aspektů psychologických, estetických, náboženských, historických, což umožňuje čtenáři vytvořit si komplexní obrázek zasazený současně do více kontextů. Publikace psaná v ukrajinštině je doplněna o rozsáhlý jmenný rejstřík. Rozhodně poslouží všem literárním teoretikům, zájemcům o znalost ukrajinského modernismu a postmodernismu. Může se stát jinak výchozí odbornou publikací pro další studium ukrajinské literatury 20. století.

Radana Merzová

Roman Baron: *Misja życia. Praski polonista Marian Szykowski (1883–1952) a idea polsko-czeskiego zliżenia na polu kultury.* Warszawa-Praga: Instytut Historii PAN, Historický Ústav Akademie Věd České Republiky, 2019, s. 369, ISBN 978-83-65880-72-7.

Recenzovaná kniha je ve své podstatě poměrně složitým vědeckým počinem. Roman Baron se rozhodl zmapovat osudy jedince ve 20. století – osudy, které, jak sám uvádí, byly ukotveny do *velkých dějin i do dějin jednotlivce*, což se ostatně dá říct asi o každém člověku, který žil ve dvacátém století. Toto ukotvení se však netýká jen samotného hrdiny, ale také zemí, ve kterých žil, metodologie, kterou používal ve své práci, a všeho toho, co s vědeckou prací souvisí. V tomto smyslu je pojednání o Szykowském současně příběhem o vědeckých osudech střední Evropy v první polovině 20. století. Je však třeba mít na paměti, že dějiny vědy jsou také dějinami výzkumných institucí, intelektuálních transferů, zdrojů financování, tj. *de facto* dějinami vědy ukotvenými v široce chápaném kontextu historie obou zemí.

Toho všeho si je autor recenzované publikace dobře vědom. Nadto vyjadřuje ještě další pochybnost, například pokud jde o vlastní badatelskou přípravu. Roman Baron je totiž vystudovaným historikem, z tohoto faktu pak pramení jeho pochybnosti, zda mu toto vzdělání postačí k zachycení polonistických nuancí. Historikův pohled na polonistiku je – jak ukazuje celá práce – bezesporu cenný. Umožňuje podívat se na zahraniční polonistiku jako na výzkumnou disciplínu nezaujatým pohledem. Často totiž zapomínáme, že nejen knihy, ale také samotná věda mají svou vlastní historii. Polonista při pohledu na polonistiku vidí síť osobních kontaktů, vidí vývoj výzkumných nástrojů, ke kterým on sám přistupuje na základě mnohaletých zkušeností. Historik je od toho oproštěn, takže jeho perspektiva přináší závan čerstvého vzduchu. V této souvislosti jsou pochybnosti autora vyjádřené v úvodu neopodstatněné (*Může historik napsat biografii literárního vědce? Jinak řečeno, bude k tomu stačit „pouhá“ příprava historika? Na tuto otázku lze očekávat spíše negativní odpověď* – str. 9).

Celá monografie se skládá z pěti částí mapujících osudy Mariana Szykowského od pobytu ve Lvově až po Pražské období. Více než 200 stran biografie je doplněno přílohami včetně seznamu publikací, korespondence a životního kalendária, které systematizuje předcházející výklad.

Kniha – jak je ostatně uvedeno již v úvodu – prezentuje životopisný materiál v chronologickém pořadí. Je tomu tak i ve skutečnosti. Autorova historická i literárněvědná narace začíná lvovským obdobím v životě Szykowského.

Již v této části je patrný jeden z hlavních kladů recenzované monografie: vnímavost k široce chápanému kulturně-antropologickému kontextu. Diskuse o úloze kontextu „kresů“ a specifčnosti Lvova jako kulturního centra ukazuje, že autor dokonale rozumí mechanismům vytváření složitého vzdělaneckého zázemí, které je v případě Szykowského tak důležité. Lvovská kapitola také ukazuje, že pokud je to možné, je autor vnímavý k bohemistickým kontextům – například tam, kde je zmiňována přítomnost polonizovaných Čechů ve Lvově na počátku 20. století (str. 21). Jinak tomu není ani v případě Krakovského období. I v souvislosti s ním se Roman Baron od samého počátku snaží poukázat na bohemistické provázanosti – kontexty, které jsou od sebe někdy zdánlivě vzdálené, jako je třeba Jan Matejko nebo Adam Asnyk, a přesto vytváří specifickou polonisticko-bohemistickou atmosféru, která bude mít tak obrovský dopad na utváření vědecké práce Szykowského. Z pochopitelných důvodů se tyto bohemistické kontexty zintenzivňují až ve druhé části díla.

V tomto smyslu je monografie Romana Barona knihou, která se snaží zachytit specifika vývoje polonistických studií. Důležitým aspektem knihy je však vývoj komparatistiky jako metodického nástroje. Toto téma je poprvé zmiňováno u příležitosti II. Kongresu polonistů, i když se Autor studie samozřejmě nepřímou tohoto tématu dotkl již dříve, když popisoval prvotní práce Szykowského odrážející výzkumné zájmy jeho akademických učitelů: Edwarda Porębowicze a Romana Pillata. A přestože, jak poznamenává Baron, *[Szykowski] prováděl svůj výzkum (...) v souladu (ale ne výhradně) s paradigmatem pozitivistické genetické komparatistiky, která tehdy v polské a evropské literární vědě převládala a která se snažila vysvětlovat příčiny a účinky určitých literárních jevů* (str. 36), se budou komparatistické motivy v práci objevovat velmi často. Komparatistika se tak stane nástrojem, jemuž se nebude polonista pracující v zahraničí schopen vyhnout. Jak Baron dále ukazuje, bude to způsob, jak popsat polskou kulturní tradici v současném kulturním kontextu. Komparativní motiv se v širším měřítku dostane ke slovu v přelomovém okamžiku osudu Szykowského, tj. před jeho odjezdem do Prahy, kde Baron správně poukazuje na francouzské kořeny polské komparatistiky (str. 57–60).

Otázka srovnávací metodologie také nutně vyvstává v celém samostatném tematickém bloku, který v Baronově knize představuje divadelní problematika. Fascinaci Szykowského divadlem a zájem o ně zmiňuje autor monografie již v částech díla věnovaných létům stráveným ve Lvově, ale až později se toto téma vrací detailněji. Jak se tedy ukazuje, komparatistika se v případě Szykowského neomezuje pouze na studium mezinárodních kulturních transferů mezi Polskem a dalšími kulturními kruhy (španělskými, francouzskými ne-

bo českými), ale také mezi různými uměleckými formami. V první řadě jde o vazby mezi literaturou a divadlem. Tyto vazby prostupují prakticky celou monografií. O něco méně exponované, ale přesto přítomné, jsou vazby Szyjkowského na malířství, kde se objevují taková jména jako Malczewski, Chełmoński, Wyspiański nebo Dunikowski.

Přínosem díla jsou nepochybně také barvitě detaily, které vytváří obraz toho, co jsem dříve popsala jako široký kulturně-antropologický kontext. Skládanka zdánlivě nesouvisejících prvků v krakovském období umožňuje vidět v životopise Szyjkowského osudy Polska. Politická angažovanost Szyjkowského, budování nového divadla, redakční práce, populárně vědecké publikace – to vše nám umožňuje vidět intelektuální podloží utváření nového polského státu. Jde o zajímavý a bohatý obraz, který je zároveň prezentovaný s mírou diktovanou hlavním tokem argumentace. V tomto ohledu jsou nejzajímavějšími částmi práce postřehy uvedené ve třetí části nazvané *Mezi kulturou, vědou a diplomacií*. Kultura, samozřejmě včetně literární kultury, se jeví jako důležitý nástroj diplomacie. Pozadí vzniku dalších děl Szyjkowského zapadá do mechanismu oteplování česko-polských vztahů, nebo do toho, co sám Autor popisuje jako mosty spojující tehdejší Polsko a Československou republiku. Unie kultury, na jejíž téma Baron parafrázuje Szyjkowského (s. 97), se jeví jako tvrdá práce jednotlivců, která se spojuje do kontinua mezi minulostí a současností, proto není náhodou, že práce Szyjkowského několikrát komentoval významný polonista, rektor Jagellonské univerzity František Ziejka, který například popisuje práci pražského polonisty, „jako jeho stálou přítomnost v ústavu“ (str. 98).

Mimořádně zajímavé jsou také pasáže, ve kterých se dostává ke slovu historik. Tak je tomu například v okamžiku, kde autor popisuje rozhodování Szyjkowského o přijetí nabízeného místa v Praze. Polonistická perspektiva by pravděpodobně vynechala politické kontexty: válku o Těšínské Slezsko a nepříznivé názory na Československo, které v Krakově kolem roku 1920 převládaly. Neuniká však pozornosti Romana Barona, který je navíc k tehdy silným antičeským stereotypům schopen najít vynikající literární kontext v podobě Lamovy knihy *Wielki świat Capowic*. Jinak tomu není ani v případě popisu českých předsudků vůči Polákovi žijícímu v Praze. Někomu, kdo nemá dobrou průpravu v práci s archivními materiály, by pravděpodobně unikly takové epizody jako neochota jmenovat Szyjkowského profesorem Karlovy univerzity (s. 66–68). Nejzajímavějšími „historickými“ pasážemi knihy jsou však v podkapitole nazvané *Pod bdělým dohledem diplomatů*, kde jsou popsány osudy „uvěznění“ humanitních věd do politického diskurzu. Dokumenty získané z archivů, které hovoří o tom, že měl Szyjkowski poskytnout vědecké argumenty pro tezi o polské nadřazenosti ve světě Slovanů

(s. 121), ukazují, jak silná může být národní megalomanie a jakému tlaku institucí musí humanisté hledající pravdu čelit – tyto úvahy neztrácí nic ze své aktuálnosti ani dnes, a to ani v Polsku, ani v České republice. O křehkosti humanitních věd jako výzkumných disciplín navíc svědčí další kapitoly, které pojednávají o druhé světové válce a poválečném období a s ním souvisejícím *větrem Dějin* (str. 168), který měl tak významný dopad na osudy Szyjkowského po roce 1948.

Samostatný komentář si zasluhují přílohy k recenzované práci. První z nich je bibliografie Szykowského prací – každý, kdo alespoň jednou v životě sestavoval podobný soupis, ví, jak těžký a nevděčný takový úkol je. Na druhou stranu každý, kdo se jen okrajově zabýval historií vědy, ví, jak velmi cenné podobné kompilace jsou, a to i v dobách internetu. Druhou přílohu tvoří životopisné kalendárium Szykowského, které celou práci systematizuje a je rozšířeno o témata univerzitních přednášek. Stojí za zmínku, že podobné soupisy popisují nejen práci hrdiny monografie, ale také způsob fungování instituce, s níž byl po většinu života spojen. V tomto smyslu si dokonce i přílohy nutně udržují polonisticko-bohemistickou perspektivu a vyprávějí dva příběhy současně. Poslední příloha se pak jeví jako nejcenější: autor knihy se totiž rozhodl zpřístupnit čtenářům korespondenci Mariana Szykowského.

Osudy badatelů, kteří se rozhodnou zkoumat vzájemně sousedící kultury a zhostí se tohoto úkolu navzdory existujícím politickým hranicím, dokáží být fascinující četbou. Recenzovaná kniha to jasně dokládá. Reprezentativním symbolem se může stát Baronův úsudek o fundamentální práci Szykowského *Polská účast v českém národním obrození*. Jak Baron poznamenává, tato kniha nebyla pro Poláky dost polonistická: *byla příliš vzdálená od polských záležitostí* (str. 110), navíc napsaná v cizím jazyce, takže nedostupná. Pro Čechy naopak zůstávala *příliš pevně zakotvena v polském kontextu* (s. 111). Je to paradox, který může – stejně paradoxně – ovlivnit přijetí monografie Romana Barona. Není ani polonistická, ani bohemistická, ani historická... Ukazuje svět na pomezí – mezi kulturami, mezi zeměmi, mezi jazyky – a v tomto smyslu se dostává do nedostatečně osvětlené sféry. Autor si zaslouží slova uznání za to, že se svou prací rozhodl tuto oblast osvětlit, i když si je vědom rizika, které je s tím spojeno. Toto riziko se však vyplatilo – recenzovaná práce je významným počinem české polonistiky a ukazuje, že česká polonistika je jako vědecká disciplína životaschopná.

Ivana Dobrotová

Тетяна Анатоліївна Коць: Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI ст.: динаміка літературної норми. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018, 428 с., ISBN 978-617-7621-21-7.¹

Проблема літературної норми в період бурхливих оновлювальних процесів мовної динаміки, засвідчених в українській мові з кінця XX століття, є однією з найактуальніших та найдискутованіших і в сучасному мовознавстві, і в культуромовному колективі її носіїв і користувачів. Публіцистичний стиль, як відомо, є єдиним функціональним різновидом літературної мови, який синхронно, поетапно, неперервно в часі відбиває становлення і розвиток літературного стандарту, фіксує вплив лінгвальних і екстралінгвальних чинників на внутрішню природу мови. Водночас він є й випробувальною сферою реалізації потенційних словотвірних можливостей мови, різного роду мовних інновацій і закріплення чи не-закріплення їх в загальномовному вжитку. Формування стильової норми публіцистичного стилю пов'язане з утвердженням мовної норми, з еволюцією літературних мов у Європі. Тож монографічне дослідження Т. А. Коць, покликане визначити сталі й змінні механізми літературної і стильової норм у ретроспекції і простежити текстову взаємодію структурних одиниць різних функціональних різновидів на основі фактичного матеріалу періодичних видань різноманітної тематики та ідеології, які охоплюють всю територію сучасної України від кінця XIX до початку XX століть, є значним внеском і в теорію й практику літературної норми, і теорію й практику української стилістики. Дослідження здійснене в рамках запропонованої автором нормативно-аксіологічної концепції діахронного аналізу публіцистичного стилю в контексті історії літературної мови з урахуванням соціокультурних і психолінгвальних чинників з опорою на багатий фактичний матеріал. У ньому виявлено структурні й аксіологічні кореляції «публіцистичного стилю» і «літературної мови» в синхронному і діахронному аспектах, визначено лінгвокультурні параметри формування, становлення, розвитку стильової і літературної норм у контексті історії української мови.

Монографічна праця складається з п'яти розділів, які створюють цілісну картину формування публіцистичного стилю української мови й оприявнюють на його тлі динаміку літературної норми.

¹ Publikace vznikla díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2021_009).

Перший розділ «**Теоретичні засади вивчення публіцистично-го стилю як функціонального різновиду літературної мови**» окреслює функціонально-стилістичні параметри публіцистичного стилю в історії лінгвостилістики з увагою до нормативно-стилістичного його аспекту, визначає публіцистичний стиль як джерело дослідження індивідуальної та національної мовної свідомості. Окремим його підрозділом є надзвичайно важливий і цінний сегмент праці – «**Публіцистичний стиль і динаміка літературної норми**» (п. 1.4). У ньому систематизовано й проаналізовано різні бачення змістового наповнення термінів «мовна норма», «символічна норма», «прагматична норма», «сильна норма», «слабка норма» з увагою до різнорівневої структури мови та хвилеподібних її змін. Дослідниця вважає, що в окремі періоди історії літературної мови особливо важливо говорити про наявність прескриптивної і дескриптивної норми (автор розглядає прескриптивну норму як ідеальну, кодифіковану, а дескриптивну норму як модель реального функціонування різнорівневих мовних одиниць [с. 49]). Таке рішення бачиться оптимальним з огляду на бурхливі мовотворчі процеси сьогодення, значну розхитаність і нестабільність частини норм сучасної української мови на тлі закликів вчених до їх перегляду, «нового їх бачення» тощо. Далі ці ключові для аналізу типи мовних норм апліковано на мову публіцистичних текстів, яка, на переконання дослідниці, є не лише синхронним відбиттям становлення літературної мови, а й випробувальною сферою для лексичних, словотвірних інновацій, для пошуку й закріплення у вжитку сприйнятних і прийнятних для мовного простору варіантних одиниць.

Багатим на цінні ідеї та узагальнення є й розгляд безпосередньо дотичної до мовної норми **проблеми її варіантності в історії української мови** (п. 1.4.1.1). Розглядаючи варіантність як природний поступ мовної системи, який підтримує процес мовних пошуків і забезпечує в майбутньому раціональніший спосіб вираження, як конкретно-історичне явище, один із виявів літературної мови, наділений різноманітними культурно-історичними ознаками доби, автор помічає, що «для кожної сучасної літературної мови характерний не тільки певний ступінь нормативних реалізацій, а й деякий набір варіантних засобів» [с. 57], простежуючи явище варіантності не лише в синхронії, але й діахронії із визначенням провідних стимулів появи варіантів на різних рівнях мовної системи й окресленням аспектів вивчення явища варіантності.

Завершує опис теоретичних засад дослідження підрозділ «**Оцінність як семантико-стилістична категорія публіцистич-**

ного стилю» (п. 1.5), у якому означену категорію вивчено у зв'язках із дотичними до неї поняттями емоційності, експресивності та аксіології.

Другий розділ **«Становлення публіцистично стилю в кінці XIX – на початку XX століття»** містить огляд історії та засад формування української періодики цього добового зрізу, знайомить з мовною дискусією про засади розвитку публіцистичного стилю, окреслює ідейно-естетичні цінності початку XX століття в контексті формування літературного стандарту (прескриптивної норми), описує долю лексики публіцистичного стилю цього періоду у словнику літературної мови із констатацією значного внеску моворозвитку і мовотворення початку минулого століття в органічне збагачення українського лексикону.

У третьому розділі праці автор звертається до проблем **літературної норми і мовної практики української періодики** з увагою до словотвірної норми, словотвірних тенденцій XX століття, детально представляє й зіставляє динамічний характер тенденцій словотвору базових частин мови початку XX століття, 40–80-х рр. XX ст. та сучасності, простежує розвиток і взаємодію прескриптивної та дескриптивної норми на кожному часовому зрізі.

Частиною цього розділу є підрозділ **«Літературна норма і сучасні глобалізаційні процеси»** (п. 3.4), у якому Т. А. Коць наголошує на важливості нового прескриптивного аналізу сучасних тенденцій літературної мови у зв'язку з мовними потребами суспільства в умовах глобалізаційного простору з метою якнайповнішого аналізу літературної норми на всіх мовних рівнях, на актуальності врахування лінгвоекоекологічного аспекту розгляду проблем літературної норми, оскільки в умовах розширення інформаційного поля мова не лише розкриває свої потенційні можливості, але й вбирає невинуваті іншомовні одиниці, що негативно впливає на стан мовної системи. З останнім висновком можна погодитися лише частково, так само як із об'єднанням в ототожнювальному контексті мовного пуризму та лінгвоекоекології [с. 219], позаяк і для лінгвоекоекології, і для мовного пуризму як боротьби за чистоту мови актуальним залишається й естетичний критерій оцінки потенційно можливих у мові оновлень, який у праці залишається поза увагою. У цьому підрозділі автор звертається й до проблем якості українськомовного середовища періодики, до відображення у ній, з одного боку, проблемних і неусталених питань граматичної (сильної і слабкої) норми, до типових помилок мовної практики в цілому, зокрема й до вживання російнізмів, з іншого – до низького рівня освіти журналістів, незнання ними літературного стандарту за відсутності рекомендацій мовознавчої науки, особливо у складних випадках. Тут

дослідниця намагається оприаявити й узагальнити сучасні тенденції мовної реальності української періодики і проблеми, що стоять перед сьогочасним мовознавством.

Четвертий розділ праці «**Динаміка оцінності публіцистичного стилю**» представляє здійснений автором аналіз проявів експліцитної та імпліцитної форми вираження оцінки з увагою до оцінності як стилістичного потенціалу української мови на лексичному, фразеологічному й синтаксичному рівнях, до оцінної функції прецедентних висловів.

Оцінність української періодики розглянуто на хронологічних зрізах початку ХХ століття, 30–50-х років, 60–80-х років та кінця ХХ – початку ХХІ століть із виявленням характерних особливостей ціннісних орієнтирів та оцінних характеристик кожного періоду та виокремленням мовних і позамовних чинників їх змін. На особливу увагу заслуговують характеристики оцінності публіцистичного стилю кінця ХХ – початку ХХІ століть в контексті змін ціннісних орієнтирів суспільства. Цікавим для читача може стати сегмент праці, у якому представлено ядерні поняття оцінної парадигми мови сучасних періодичних видань *Україна, народ, влада*, факти їхнього обростанням новою аксіологією, оновлення семантики, змін колокацій, зв'язків із прецедентними текстами, духовними та матеріальними цінностями (п. 4.5.2)

В останньому, п'ятому розділі «**Взаємодія публіцистичного стилю з іншими функціональними різновидами літературної мови**» представлені вочевидь найвиразніші, з погляду дослідниці, тенденції розвитку семантико-словотвірного потенціалу мови, відображені в сучасному публіцистичному стилі (іменники з окремими суфіксами, окремі словотвірні моделі, вживання віддієслівних іменників, поняттєві синоніми). З-поміж динамічних процесів у плані морфологічних категорій виокремлено явище двоїни і формування категорії множини, проблеми вживання імператива та його морфологічної варіантності. Проте нечітко окресленим залишається винесене в заголовок питання взаємодії публіцистичного стилю з іншими стилями, того, як саме відбувається синтез не лише художньої, але й наукової, офіційно-ділової та розмовної сфер функціонування мови. На жаль, ці положення у розділі виразно не проілюстровано й не узагальнено. Звісно, що колоквіалізація мови публіцистичного стилю не має прямого стосунку до функціональних різновидів літературної мови, проте для цілісного бачення особливостей сучасної публіцистики варто було б зупинитися й на цьому аспекті, який значним чином впливає на формування «обличчя» і дескриптивну норму сучасної преси. Крім того, серед тенденцій розвитку семантико-словотвірного потенціалу мови другої декади

XX століття надто виразною постає фемінізація українського жіночого лексикону, не згадана серед помітних тенденцій, натомість творенням й уживанням новітніх словотвірних фемінативів сучасна публіцистика захоплюється активно й некеровано. Звичайно, усе різноманіття особливостей сучасної публіцистики в одні праці охопити неможливо, тож ці й можливі інші зауваження, які виникатимуть у читача цієї якісної наукової розвідки, не знижуватимуть її високої оцінки.

Загалом же монографічна праця Т. А. Коць виконана на високому науковому, методологічному й мовному рівні, містить багато цінних спостережень, узагальнень та ідей. Висловлені у ній положення й умовиводи підтверджені багатим і надійним ілюстративним матеріалом. Рецензоване монографічне дослідження є оригінальним і безперечно вагомим внеском в розвиток сучасної української і ширше – слов'янської лінгвостилістики, містить багато цінного для наукового осмислення мовних норм з погляду їх оновлення й стабілізації.

Алла Архангельська

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska: *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020, 547 s., ISBN 978-83-227-9417-3.

Autorką omawianej monografii pod tytułem *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce* jest polska etnolingwistka – Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Książka, wydana w 2020 roku w Lublinie na macierzystej uczelni autorki przez Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, wpisuje się w ramy lingwokulturologii i lingwistyki kognitywnej. Język traktuje się w niej nie tylko jako podstawowe narzędzie komunikacji, ale także fenomen kulturowy.

Monografia składa się z czterech części, łącznie współtworzonych przez 14 rozdziałów. Całość otwiera *Wprowadzenie*, zamyka zaś *Zakończenie*, po którym następują: obszerna *Bibliografia* (s. 423–500), *Wykaz źródeł*, *Indeks terminów i pojęć*, *Indeks nazwisk* oraz streszczenia: w języku angielskim i rosyjskim.

Wprowadzenie omawia relacje między językiem i kulturą, prezentuje przegląd poglądów na temat języka oraz jego funkcje – komunikacyjną, kulturową i symboliczną – ważne z etnolingwistycznego punktu widzenia, jak również zaznacza rolę języka i człowieka, stanowiących centrum zainteresowań tej dziedziny. Część pierwsza (rozdziały I i II) prezentuje historię i stan obecny etnolingwistyki kognitywnej, przedmiot badań dyscypliny, który z jednej strony stanowi język i kultura ludowa, z drugiej – język standardowy i kultura ogólnonarodowa. Autorka zaproponowała przegląd prac na gruncie słowiańskim, które ukazują na rozległość obszaru dzisiejszej etnolingwistyki i jej szerokie ramy: od etnolingwistyki dialektologicznej Nikity i Swietłany Tołstojów, przez etnolingwistykę etymologiczną Wiaczesława Iwanowa i Władimira Toporowa, etnolingwistykę onomastyczną, kojarzoną z osobami Aleksandra Matwiejewa, Mariji Rut oraz Jeleny Bieriezowicz, po etnolingwistykę kognitywną Jerzego Bartmińskiego. Wyjaśniając uprzednio stanowisko Aleksandra Gerda, który wprowadził rozróżnienie etnolingwistyki na diachroniczną i synchroniczną, zgodnie z którym „można by wstępnie zakładać, że nurty etymologiczny i dialektologiczno-folklorystyczny plasują się w obrębie etnolingwistyki diachronicznej, a onomastyczny i kognitywno-antropologiczny w ramach etnolingwistyki synchronicznej” (s. 68) Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska za Przemysławem Łozowskim opowiada się za panchronicznym postrzeganiem etnolingwistyki kognitywnej. Rozdział II tej części monografii poświęcony jest procesowi formowania się lubel-

skiej etnolingwistyki kognitywnej, różnym etapom jej rozwoju: od dialektologii, folklorystyki i etnografii do semantyki „narodowej” (analizy języka standardowego i kultury ogólnonarodowej) i semantyki międzykulturowej z badaniami porównawczymi, jak również koncentruje się na recepcji etnolingwistyki lubelskiej na tle słowiańskim i europejskim. Skupienie uwagi w książce na etnolingwistyce kognitywnej, która jest łączona z lubelską szkołą etnolingwistyczną Jerzego Bartmińskiego, nie jest przypadkowe. Jak wyjaśnia sama autorka: „[t]a tradycja badawcza, wyodrębniająca się na gruncie uznanych dziś szkół etnolingwistycznych (dialektologicznej, etymologicznej i onomastycznej), jest mi myślowo najbliższa” (s. 414–415). Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska mogła bezpośrednio obserwować powstawanie lubelskiej etnolingwistyki jako dyscypliny badawczej i proces doprecyzowywania jej instrumentarium pojęciowego, biorąc udział w pracach lubelskiego zespołu etnolingwistów praktycznie od początku jego utworzenia. Omawiana książka jest efektem uczestnictwa autorki w działaniach tego zespołu naukowo-badawczego.

Część druga (rozdziały III–IV) przynosi prezentację etnolingwistycznego instrumentarium pojęciowego i sposobów jego operacjonalizacji. Badaczka charakteryzuje rozumienie podstawowych pojęć etnolingwistyki kognitywnej, takich jak: *językowy obraz świata*, *stereotyp*, *definicja kognitywna*, *profilowanie i profil*, *perspektywa interpretacyjna* i *punkt widzenia*, *podmiot* oraz *wartości*, by następnie skoncentrować uwagę na zagadnieniu wzajemnej relacji między *stereotypami* i *wartościami* oraz zaproponować ich nowe umiejscowienie w opisie językowego obrazu świata. W nawiązaniu do tej kwestii, w *Zakończeniu*, autorka stwierdza: „[s]tereotypy i wartości w ramach etnolingwistyki kognitywnej w wielu wypadkach funkcjonują wymiennie, gdyż obok komponentu opisowego we wszystkich wyobrażeniach (choć z różną siłą) w sposób stały jest w nich obecny komponent aksjologiczny” (s. 416). W części drugiej (rozdział V) czytelnik poznaje także warianty definicji kognitywnej – *eksplikacyjny* (wariant rozbudowany definicji maksymalnej o charakterze narracyjnej eksplikacji) i *syntetyczny* (wariant definicji maksymalnej zawierający skondensowane treści definicji pełnej). W dalszych partiach monografii (rozdziały VI–VII) autorka prezentuje rozważania na temat kwestii „otwartości” definicji kognitywnej oraz typów danych relevantnych etnolingwistycznie. Prowadzą one do wniosku, że otwarty może pozostawać zestaw cech przypisywanemu przedmiotowi, zaś samej definicji kognitywnej nie można określić mianem „otwartej”. Danymi relevantnymi etnolingwistycznie mogą być podstawy materiałowe różnego typu: dane systemowe (S), ankietowe (A), tekstowe (T), a także obrazki, wierzenia i praktyki, nazywane danymi „przyjęzycznymi”, które weryfikują

dane innego typu, nierzadko także uzupełniają i wzbogacają opis zrekonstruowanego wyobrażenia. Szczególnym typem podstawy materiałowej są tzw. dane „negatywne” oraz „wyzerowane” – związane z narracją o zdarzeniach traumatycznych i wypieranych ze zbiorowej i indywidualnej pamięci.

W części trzeciej (rozdziały VIII–IX) czytelnik poznaje podstawy metodologiczne rekonstrukcji językowego obrazu świata. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska koncentruje uwagę na dwóch sposobach opisu językowego obrazu świata, które określa mianem *separacyjnego* (izolującego) i *holistycznego* (zintegrowanego). W ramach pierwszego sposobu opisu każdy z typów danych (system – ankieta – teksty) jest analizowany oddzielnie, z kolei w obrębie drugiego sposobu – wszystkie typy danych są scalone i prezentowane w układzie fasetowym lub aspektowym. Następnie autorka prezentuje koncepcję profilowania pojęć w etnolingwistyce kognitywnej, tym samym próbuje udzielić odpowiedzi na postawione w tytule rozdziału IX pytanie o to czy przedmiotem badań etnolingwistyki jest *językowy obraz świata czy językowe obrazy świata*, skłaniając się ku pierwszemu sformułowaniu. W oparciu o szereg starannie zaprezentowanych przykładów operacjonalizacji profilowania – zaczerpniętych zarówno z języka i kultury ludowej, jak i języka ogólnego i kultury ogólnonarodowej – wskazuje na specyfikę *profilowania*, eksponującego rolę podmiotu w formowaniu językowego obrazu świata oraz *profilu* (rezultatu profilowania), determinowanego przez podmiot, który „nie tylko doświadcza rzeczywistości, ale aktywnie ją w różny sposób konceptualizuje i werbalizuje” (s. 418). *Profilowanie* przez lubelskich etnolingwistów „jest rozumiane jako operacja pojęciowa polegająca na tworzeniu w aktach komunikacji (z pewną intencją) wyspecyfikowanych wariantów bazowego wyobrażenia przedmiotu (profilu), które zawsze tworzone są z subiektywnego punktu widzenia” (s. 416). Pod hasłem *wyobrażenie bazowe* w etnolingwistyce kognitywnej rozumie się wyobrażenia podzielane przez wszystkich przedstawicieli określonej kultury.

Część czwarta (rozdziały X–XIV), która ma charakter analityczny, zawiera przykłady rekonstrukcji wybranych fragmentów („wycinków”) językowego obrazu świata i sposoby ich profilowania. Praktyczne zastosowanie metodologii etnolingwistycznej autorka prezentuje na przykładzie analiz przeprowadzonych na bazie języka standardowego i kultury ogólnonarodowej oraz języka i kultury ludowej. W oparciu o pierwszy typ materiału powstały studia: o demonizacji przeciwnika politycznego, bazujące na wypowiedziach polityków w Polsce; o PIELGRZYMCIE, która przybiera różnie profilowane znaczenia – od potrzeby duchowej po turystykę religijną i obowiązek patriotyczny; o EUTANAZJI, przynoszące analizę konceptu w różnych kręgach społeczeństwa polskiego. Na podstawie języka i kultury ludowej badaczka dokonuje

rekonstrukcji i profilowania pojęć: ZIEMIA i PRACA – kluczowych wartości kultury ludowej, ukazanych w sieci wartości stowarzyszonych oraz pojęcia SOLIDARNOŚCI Z ŻYCIEM, która to przedstawiona jest jako fundamentalna wartość etosu chłopskiego. Zaprezentowane w książce studia – autorskie analizy – świadczą o precyzji metodologii etnolingwistyki kognitywnej, która umożliwia zrozumienie zjawisk zachodzących we współczesnym społeczeństwie. Jednocześnie potwierdzają swobodne poruszanie się autorki w obrębie danej metodologii oraz jej umiejętność wykorzystania możliwości oferowanych przez lubelską etnolingwistykę.

Syntezę rozważań podjętych w monografii przynosi *Zakończenie*, w którym Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska zawarła swego rodzaju glosariusz etnolingwisty. Jest on pomocny w rekonstrukcji językowego obrazu świata, porządkuje postulaty, terminologię i pojęcia etnolingwistyki kognitywnej. W tej partii monografii i w kontekście funkcji języka poruszona została również kwestia ambiwalentnej natury języka jako narzędzia komunikacji i poddawania się przezeń profilowaniu. Autorka operuje tu metaforą JĘZYK TO POWIETRZE. Z jednej strony może to być powietrze świeże, ożywcze, sprzyjające porozumiewaniu się, tworzeniu dialogu, z drugiej wręcz przeciwnie – może być jak powietrze morowe i blokować komunikację, uśmiercać ją.

Książkę Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej można traktować jako przewodnik po etnolingwistyce kognitywnej, który ma wiele niezaprzeczalnych zalet. Autorka w sposób uporządkowany i niezwykle przejrzysty prowadzi wykład terminologiczno-metodologiczny, który staje się podstawą dla podjętych w pracy działań analitycznych i interpretacji – modelowych analiz conceptów ważnych społecznie. Przywoływane obszernie i dobrze dobrane cytaty, w sposób organiczny wprowadzone do tekstu głównego, opatrzone komentarzem, pozwalają czytelnikowi na prześledzenie myśli i założeń teoretycznych wielu badaczy. Książka pomaga zrozumieć bogate etnolingwistyczne *instrumentarium pojęciowe*, jednocześnie obliguje użytkowników do dbałości o właściwe posługiwanie się terminologią wypracowaną w szkole lubelskiej. Książka podaje treści – ilustrowane bogatymi przykładami analiz materiałowych – w sposób jasny i atrakcyjny, jest napisana ciekawie, przez co przystępna w odbiorze.

Opisywana pozycja może okazać się interesująca dla szerokiego grona odbiorców – wszystkich, chcących zapoznać się z bogatym dorobkiem etnolingwistyki. Monografia może posłużyć jako dobrze pomyślany podręcznik zarówno dla studentów, nowych adeptów tej dynamicznie rozwijającej się dyscypliny, ale także dla doświadczonych badaczy, szukających na przykład rozwiązań w zakresie terminologiczno-pojęciowym, zainteresowanych po-

szerzaniem horyzontów badawczych i korzyściami płynącymi z zastosowania opisu w formie definicji kognitywnej oraz koncepcji profilowania pojęć.

Aleksandra Starzyńska